

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ
وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي
السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ
النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا
فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا
لِدُنُوبِهِمْ ۚ وَمَن يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ
مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاءُ هُم مَّغْفِرَةٌ مِّن
رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرَىٰ مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ
نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا
فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١٣٧﴾
هَٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَ
لَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

سرآغاز هر حرکت، از جمله حرکت به سمت رشد و کمال، اندیشه و تفکر است؛ موضوعی که در بخش اول با محوریت تفکر پیرامون خدا، آثار و صفاتش، سنت‌های او در جهان هستی به‌ویژه زندگی انسان به آن پرداختیم.

اما ^B گام بعد، حرکت برای کسب کمالات و مدارج معنوی و انسانی است که با انجام دادن مجموعه‌ای از کارها (واجبات) و ترک برخی از امور (محرمات) در قلمروهای مختلف ممکن است. ^B

بیانگر توحید عملی

هرچند این مسیر با دشواری‌هایی ممکن است همراه باشد اما یادمان نرود که خداوند، قدرتمندترین قدرتمندان، پشتیبان ما در این مسیر است: علت

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ

وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

مفهوم آیه: بیانگر گام دوم حرکت به سمت کمال

یعنی کسب کمالات و مدارج معنوی انسانی

بیانگر توحید در ربوبیت

و اما کسانی که به خدا گرویدند و به او تمسک جستند، به زودی [خدا] آنان را در جوار رحمت و فضلی از جانب خویش درآورد، و ایشان را به سوی خود، به راهی راست، هدایت کند.

A. سرآغاز هر حرکت، از جمله حرکت به سمت رشد و کمال چیست؟ پاسخ: اندیشه و تفکر

B. پس از اندیشه و تفکر، گام بعدی برای رسیدن به رشد و کمال کدام است؟ توضیح دهید.

C- خداوند چه کسانی را به سوی خود و به راه راست هدایت می‌کند؟ فارح عمومی ۹۹

- (۱) ﴿أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾
- (۲) ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ﴾
- (۳) ﴿آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾
- (۴) ﴿أَقَمْنِ أُسُسَ بُنْيَانِهِ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ﴾

درس هفتم

بازگشت

خطاب خداوند به حضرت داود (ع)
اشتیاق فراوان خداوند برای توبه بندگان

خدای متعال به حضرت داود علیه السلام فرمود :

«ای داود! اگر آنان که از من روی گردانده اند می دانستند که چگونه انتظار آنها را می کشم و شوق بازگشتشان را دارم، بدون شک از شوق آمدن به سوی من جان می دادند و بندبند وجودشان از محبت من از هم می گسست.»^۱

ص غ تصمیم های جدید همواره برای تکمیل پیمان های قبلی و پیمودن ادامه راه نیست، گاه تصمیم های جدید برای

بازگشت از مسیری است که چندی به غلط پیموده شده و آثار زیان باری برجای گذاشته است.

این گونه تصمیم ها «توبه» نام دارد. در این درس می خواهیم بدانیم حقیقت توبه چیست؟ و بازگشت حقیقی چه ویژگی هایی دارد؟

۱- «یا داود! لَوْ عَلِمَ الْمُدْبِرُونَ عَنِّي كَيْفَ انْتِظَارِي لَهُمْ وَشَوْقِي إِلَى تَوْبَتِهِمْ لَمَاتُوا شَوْقًا إِلَيَّ وَ لَتَفَرَّقَتْ أَوْصَالُهُمْ.» میزان الحکمه،

محمدی ری شهری، ج ۴، ص ۲۷۹۷.

۱. در بین مخلوقات کدام یک می تواند بر علیه موانع درونی قیام کند؟ پاسخ: انسان
۲. نمونه ای از افراد توبه کننده در زمان امام موسی کاظم (ع) را ذکر کنید؟ پاسخ: بُشَر بن حارث
۳. انسان در میان مخلوقات می تواند علیه خود نیز قیام کند این جمله به چه معناست؟

عبد یا آزاد؟

صدای ساز و آواز بلند بود. هرکس که از نزدیک آن خانه با شکوه می گذشت، می توانست حدس بزند که در درون خانه چه خبر است! بساط عیش و میگساری پهن بود و جام شراب پیایی نوشیده می شد.

زنی که در آن خانه خدمت می کرد، بیرون آمد تا زباله ها را در کناری بریزد. در همین لحظه مردی که آثار عبادت از چهره اش نمایان بود، از آنجا می گذشت. از آن زن پرسید:

صاحب این خانه بنده است یا آزاد؟

زن گفت: آزاد. صاحب چنین خانه ای که بنده نیست!

آن مرد گفت: معلوم است که آزاد است. اگر بنده می بود، بندگی می کرد و حرمت صاحب خود را نگه می داشت و این بساط را پهن نمی کرد.

رد و بدل شدن این سخنان موجب شد که خدمتکار مدت بیشتری در بیرون خانه مکث کند. هنگامی که برگشت، اربابش پرسید: «چرا معطل کردی؟»

خدمتکار ماجرا را تعریف کرد و گفت که، مردی با چنین وضع و شمایی می گذشت و چنان پرسشی کرد و من چنین پاسخی دادم.

شنیدن ماجرا، صاحبخانه را چند لحظه در اندیشه فرو برد. جمله «اگر بنده می بود، بندگی می کرد و حرمت صاحب خود را نگه می داشت» چون تیری بر قلبش نشست و او را تکان داد. یکباره از جا برخاست و به خود مهلت پوشیدن کفش را نداد. با پای برهنه به دنبال گوینده سخن رفت. دويد تا خود را به گوینده سخن، که امام موسی کاظم (علیه السلام) بود، رساند. در حضور امام توبه کرد و تا زنده بود به پیمان خویش وفادار ماند. بُشَر بن حارث که تا آن روز در زمره اشراف زادگان و عیاشان قرار داشت، در سِلک مردان پرهیزکار و خداپرست درآمد.^۱

انقلاب علیه خود

در میان مخلوقات، انسان موجودی است که علاوه بر ایستادگی در برابر موانع بیرونی، می تواند در برابر موانع درونی نیز ایستادگی کرده و حتی علیه خود انقلاب کند (بدین معنا که می تواند با پیروی از عقل، علیه تمایلات ناپسند خود قیام کند و انقلاب نماید).^۱

۱- داستان راستان، مرتضی مطهری، داستان ۴۴

۴. توبه در لغت به چه معناست؟ پاسخ: توبه در لغت به معنی بازگشت است

۵. توبه در مورد بندگان خدا به چه معناست؟ شهر یور ۹۸ تهری

۶. "توبه در مورد بندگان یعنی بازگشت از گناه به سوی خداوند." آن چه زمانی اتفاق می افتد؟

بررسی

با توجه به آنچه در سال های قبل درباره «نفس اماره» و «نفس لوامه» و «خود دانی» و «خود عالی» آموخته اید، به سؤال زیر پاسخ دهید:

مقصود از انقلاب علیه خود چیست؟ کدام خود، علیه دیگری انقلاب می کند؟ منظور از انقلاب علیه خود این است که یکی از این دو خود (خود عالی یا دانی) علیه خود دیگر قیام کند و او را به کنار بزند. به عنوان مثال اگر انسان با پیروی از نفس اماره، تن به تمایلات ناپسند دهد و آلوده به گناه شود، علیه گرایش های خود یا همان خود عالی قیام کرده است. از سوی دیگر اگر انسان علیه تمایلات ناپسند خود قیام کند، خود عالی او علیه خوددانی وی انقلاب کرده است.

حقیقت توبه

توبه در لغت به معنای بازگشت است و در اصطلاح دینی، (به معنای بازگشت از گناه به سوی خداوند و قرار گرفتن در دامن عفو و غفران اوست) (این حالت وقتی رخ می دهد که انسان از گناه پشیمان شده و قصد انجام آن را نداشته باشد) (بازگشت بنده گناهکار، خداوند نیز به سوی او باز می گردد و درهای رحمتش را به رویش می گشاید و آرامش را به قلب او باز می گرداند) (همین که انسان بعد از انجام گناه، در دل احساس پشیمانی کند و زبان حالش این باشد که: «چقدر بد شد! چرا به فرمان خدا بی توجهی کردم؟ دیگر این کار را انجام نمی دهم» توبه انجام شده و گناه بخشیده می شود. امام باقر (علیه السلام) می فرماید: «برای توبه کردن پشیمانی کافی است.»^۱ چنین انسانی واقعاً در دل «اَسْتَغْفِرُالله» را گفته است، گرچه آن را بر زبان جاری نکرده باشد. اما (در صورتی که فرد با زبان «اَسْتَغْفِرُالله» بگوید اما در قلبش پشیمان نباشد و قصد انجام دوباره آن گناه را داشته باشد، چنین کسی توبه نکرده است).^۹

توبه و پاکی

۱۱ (گناه، آلودگی است و توبه، پاک شدن از آلودگی هاست. توبه گناهان را از قلب خارج می کند و آن را شست و شو می دهد. به همین جهت این عمل را «پیرایش» یا «تخلیه» نیز می گویند).^{۱۱}

رسول خدا ﷺ می فرماید:

التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ
كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ^۲

کسی که از گناه توبه کرده

مانند کسی است که هیچ گناهی نکرده است.

پیرایش انسان از گناه با توبه / حدیث پیامبر (ص)

۷. توبه در مورد خدا به چه معناست؟

۸. در چه صورت توبه انجام شده و گناه بخشیده می شود؟ حدیث امام باقر (ع) را در این رابطه را بیان کنید؟

۹. در چه صورتی خداوند توبه و استغفار فرد را نمی پذیرد؟

۱۰. وقتی پشیمانی قلبی نباشد توبه صورت نگرفته است. ص ☒ غ ☐

۱۱. پیرایش یا تخلیه به چه معناست؟ (شکل دوم سوال: چرا به توبه پیرایش یا تخلیه میگویند؟)

۱۲. با توبه همه ی گناهان حتی شرک نیز آمرزیده می شود. ☒ ص ☐ غ

۱۳. توبه چگونه گناهان را به حسنات تبدیل می کند؟ *فرداد ۹۹ انسانی و دی ۹۸ انسانی*

۱۴. توبه در چه زمانی آسان تر است ؟

امیرمؤمنان علی (علیه السلام) می فرماید :

پیرایش انسان از گناه با توبه / حدیث امام علی (ع)

توبه دل ها را پاک می کند
و گناهان را می شوید.

التَّوْبَةُ تُطَهِّرُ الْقُلُوبَ
وَتَغْسِلُ الذُّنُوبَ^۱

در اینجا باید به چند نکته توجه کرد :

۱- با توبه همه گناهان حتی شرک هم آمرزیده می شود.

خداوند به پیامبرش پیام می دهد که :

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ

بگو ای بندگان من که بسیار به خود ستم روا
داشته اید،

آمرزش همه ی گناهان با توبه

مَعْلُومٌ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ

از رحمت الهی نا امید نباشید،

عَلَنْ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا

خداوند همه گناهان را می بخشد،

مَعْلُومٌ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ^۲

چرا که او آمرزنده مهربان است.

۲- توبه نه تنها گناه را پاک می کند، بلکه اگر ایمان و عمل صالح نیز به دنبال توبه بیاید، گناهان را به

حسنات تبدیل می کند. خداوند می فرماید : «کسی که باز گردد و ایمان آورد و عمل صالح انجام دهد،

خداوند گناهان آنان را به حسنات تبدیل می کند زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است.»^۳

۱۴- توبه در جوانی آسان تر است و خداوند توبه جوانان را بسیار دوست دارد. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)

می فرماید : «کسی نزد من محبوب تر از جوان توبه کار نیست.»^۴

۱۵- در توبه همیشه باز است، اما توفیق توبه همواره میسر نیست. باید لحظه های توفیق را شکار کرد

و خود را در دامن مهر خداوند انداخت.

۱۶- تکرار توبه، اگر واقعی باشد، نه تنها به معنی دور شدن از خداوند نیست، بلکه موجب محبوب

شدن انسان نزد خداوند و جلب رحمت او می شود. خداوند می فرماید :

خداوند کسانی را که زیاد توبه می کنند، دوست دارد

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ

و پاکیزگان را دوست دارد.

وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ^۵

بنابراین، اگر کسی گناهی مرتکب شد و توبه کرد، اما توبه اش را شکست و دوباره مرتکب گناه شد،^{۱۷}

تکرار توبه واقعی ، موجب محبوب شدن نزد خداست

۱۵. آیا در توبه همیشه باز است؟

۱۶. با توجه به آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ» نتیجه تکرار توبه، اگر واقعی باشد، چیست؟ *شهریور ۹۸ تبریزی*

۱۷. تکرار توبه به چه معناست؟

۱۸. در عبارت قرآنی « إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ »، چرا خداوند مهربان، بسیار توبه کنندگان را

دوست دارد؟ فردا ۹۹ تهرینی

۱۹. راه دور کردن بنده از توبه توسط شیطان کدام است؟ پاسخ: حيله و فريب

هیچ مانعی ندارد که باز هم توبه کند و از خداوند عذرخواهی نماید؛ چرا که خداوند کسی را که فوراً از گناه خود ناراحت می شود و بسیار توبه می کند، دوست دارد؛^{۱۸} (زیرا می بیند چنین فردی، با اینکه در دام گناه افتاده، اما قلبش نزد اوست و به سرعت از عمل خود پشیمان می شود)^{۱۸}

بیشتر بدانیم

امام باقر (علیه السلام) به یکی از یاران خود فرمود:

ای محمد بن مسلم! گناهان مؤمن، وقتی که از آنها توبه می کند، بخشیده شده است. پس مؤمن، باید بعد از توبه کردن، عمل را از نو آغاز کند و زندگی را از سر گیرد. البته آگاه باش که این امتیاز فقط برای اهل ایمان است.

محمد بن مسلم از امام سؤال کرد: اگر مؤمن بعد از توبه و استغفار باز هم به طرف گناه بازگشت، آن وقت چه می شود؟

امام فرمود: ای محمد بن مسلم! تو خیال می کنی مؤمن از گناهش پشیمان می شود و از آن استغفار می کند، اما خداوند توبه او را قبول نمی کند؟!

محمد بن مسلم بار دیگر می پرسد: حال اگر این توبه شکستن را بارها تکرار کند و پس از هر گناه باز هم توبه کند و از خدا طلب بخشش نماید، باز هم قبول است؟

امام در جواب فرمود: هر وقت مؤمن با استغفار و توبه به سوی خدا باز گردد، خدا هم با بخشش به سوی او باز می گردد. سپس امام این آیه را خواند: «اوست که توبه بندگان را می پذیرد و گناهان را می بخشد و می داند که چه می کنید.»^۱

سپس امام به محمد بن مسلم تذکر داد و فرمود: مراقب باش مؤمنین را از رحمت خدا مأیوس نکنی!

حيله های شیطان

شیطان، برای دور کردن انسان از توبه، تلاش فراوان می کند و با حيله و فريب مانع توبه انسان ها می شود، برخی از حيله های وی عبارتند از:

۱- ناامید کردن از رحمت الهی^۲ (ابتدا انسان را با این وعده که «گناه کن و بعد توبه کن!» به سوی گناه می کشاند و وقتی که او آلوده شد، از رحمت الهی مأیوش می سازد و می گوید «آب که از سر

۱- سورة شوری، آیه ۲۵.

۲۰. حيله های شیطان برای دور کردن انسان از توبه کردن را بنویسید؟

پاسخ: ۱. نا امید کردن از رحمت الهی ۲. به تاخیر انداختن توبه (تسويف) ۳. گام به گام کشاندن به سوی گناه

۲۱. از حيله های شیطان ناامید کردن از رحمت الهی (وعده « گناه کن و بعد توبه کن ») است آن را توضیح دهید. شهریور ۹۸ تهرینی

۲۲. از حيله هاى شيطان «تسويف» (يا به تاخير انداختن توبه) را توضيح دهيد. و اين حيله بيشتر براى گمراه كردن

چه كسانى به كار مى رود؟ دى ۹۸ انساني و شهريور ۹۸ تهرين و فرادر ۹۹ انساني

۲۳. چگونه شيطان از تسويف براى گمراهي جوانان استفاده مى كند؟ فرادر ۹۹ تهرين و دى ۹۸ تهرين

گذشت چه يك وجب، چه صد وجب.» در اين حالت، انسان با خود مى گويد كه كار از كار گذشته و پرونده علمم نزد خداوند آن قدر سياه است كه ديگر توبه ام پذيرفته نيست. درحالي كه آدمى، هر قدر هم كه بد باشد، اگر واقعاً توبه كند و نادم و پشيمان شود، حتماً خداوند توبه اش را مى پذيرد. ۲۱

نااميد كردن از رحمت الهي از حيله هاى شيطان

بازا بازاً هرآنچه هستى بازاً
گر كافر و گبر و بت پرستى بازاً
اين درگه ما درگه نوميدى نيست
صدمبار اگر توبه شكستى بازاً

۲- به تاخير انداختن توبه (تسويف): «تسويف» از ريشه «سوف» و به معنای امروز و فردا كردن و كار امروز را به فردا انداختن است. به عبارت ديگر، فرد گنهكار دائماً به خود مى گويد «به زودى توبه مى كنم» و اين گفته را آن قدر تكرر مى كند تا اينكه ديگر ميل به توبه در او خاموش مى شود.

اين حيله شيطان، بيشتر براى گمراه كردن جوانان به كار مى رود. ۲۲ (به او مى گويد تو هنوز جوانى و فرصت توبه دارى، بالاخره در آينده مى توانى توبه كنى. اما اين يك دام است و سبب عادت جوان به گناه مى شود، به طوري كه ممكن است ترك گناه برايش سخت گردد) ۲۳

۲۵ (درست است كه هر وقت برگرديم خدا قبولمان مى كند، اما اگر انساني غرق گناه شود، ديگر معلوم نيست كه ميل به توبه پيدا كند. شايد گناه به قدرى بر روحش غلبه كند كه هيچ وقت قلبش از گناه پشيمان نشود و وقتى كه پشيماني قلبى نباشد توبه اى صورت نگرفته است) ۲۵

بيشتر بدانيم

مولوى، درباره كسى كه فريب شيطان را مى خورد و توبه را به تاخير مى اندازد، مثال زير را مى زند:

همچو آن شخصِ درشتِ خوش سُخُنْ	در ميان ره نشاند او خارِ بُنْ
هر دمى آن خارِ بُنْ افزون شدى	پاى خلق از زخم آن پر خون شدى
جامه هاى خَلَقِ بدريدى زخار	پاى درويشان بِخستى زار زار
چون به جدّ حاكم بدو گفت اين يَكُنْ	گفت آرى برگنم روزيش من
مدتى فردا و فردا وعده داد	شد درخت خارِ او محكم نهاد
گفت روزى حاكمش اى وعده كَرْ	پيش آ در كار ما واپس مَغَرْ

۱- رباعيات، ابوسعيد ابوالخير.

۲۴. فرد گناه كار مى گويد: "به زودى توبه مى كنم" اين كدام حيله شيطان است؟ پاسخ: تسويف

۲۵. عده اى مى گویند كه در جوانى گناه مى كنند و بعداً از فرصت توبه استفاده مى كنم و خدا قبول

مى كند آيا اين عقیده صحيح است؟

۲۶. از حيله هاى شيطان گام به گام كشاندن به سوى گناه است آن را شرح دهيد. مثالى بنويسيد.

۲۷. مراحل تكميلى توبه را نام ببريد. (شكل دوم سوال : آثار و نتايج توبه در زندگى شخص توبه كننده را نام ببريد.)

۲۸. از مراحل تكميلى توبه، تلاش در جهت دور شدن از گناه را شرح دهيد. شهرير ۹۸ انسانى

تو كه مى گويى كه فردا، اين بدان	كه به هر روزى كه مى آيد زمان
آن درختِ بد جوان تر مى شود	وين كُننده پير و مضطر مى شود
خار بُن در قوّت و برخاستن	خارگن در پيرى و در كاستن
خار بُن هر روز و هر دم سبزتر	خارگن هر روز زار و خشك تر
او جوان تر مى شود تو پيرتر	زود باش و روزگار خود مَبَرّ

۳- گام به گام كشاندن به سوى گناه: روش ديگر شيطان براى كشاندن انسان به شقاوت اين است كه او را گام به گام و آهسته به سمت گناه مى كشاند تا در اين فرايند تدريجى، متوجه زشتى گناه و قبح آن نشود و اقدام به توبه نكند؛^{۲۷} براى مثال، شيطان از همان ابتدا، انسان را به رابطه نامشروع با جنس مخالف دعوت نمى كند، بلكه در گام اول سخن از يك دوستى ساده به ميان مى آورد، دوستى اى كه فقط در حد صحبت و درد دل كردن است، اما در گام هاى بعدى و به صورت تدريجى چنان اين دوستى را پيش مى برد كه فرد خود را غرق در فساد و آلودگى مى بيند) ^{۲۶}

مراحل تكميلى توبه

توبه يا همان پشيمانى از گناه آثار و نتايجى دارد كه در زندگى شخص توبه كننده خود را نشان مى دهد؛ از جمله :

۲۷ (۱- تلاش در جهت دور شدن از گناه):^{۲۸} توبه كننده تلاش مى كند ديگر به سراغ گناهى كه از آن پشيمان شده است نرود؛ زيرا انجام آن مساوى با شكستن توبه است كه در آن صورت باز هم بايد توبه كند. به عبارت ديگر، اگر توبه كننده حقيقتاً توبه كرده باشد، گرچه ممكن است به آن گناه علاقه اى هم داشته باشد، سعى خواهد كرد در عمل از آن دورى نمايد؛ يعنى از افراد، مكان ها و موقعيت هاى^۳ كه

۱- مثنوى، مولوى، دفتر دوم.

۲- قرآن كريم در مورد اين روش شيطان، تعبير «خُطُوبِ الشَّيْطَان» را به كار مى برد؛ يعنى گام هاى شيطان. اين تعبير نشان مى دهد كه روش شيطان در گمراه نمودن افراد، تدريجى و گام به گام است و شيطان انسان را قدم به قدم به سوى پرتگاه مى كشاند. اگر انسان بداند كه قرار است روزى با فريب شيطان چه گناهان بزرگى را انجام دهد، به شدت از آن بيزارى مى جويد و دورى مى كند اما شيطان، انسان را فوراً به سمت آن گناه نمى برد، بلكه گام به گام و به تدريج قبح و زشتى گناه را در دل او از بين مى برد تا در نهايت گناه بزرگ را مرتكب شود. قرآن كريم با اشاره به اين روش شيطان اين نكته را مطرح مى كند كه هدف نهايى شيطان آلوده كردن شما به انجام فحشا و منكر است و هر كس به دنبال گام هاى شيطان بيفتد عاقبتى جز انجام گناهان زشت و ناپسند ندارد :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوبَ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوبَ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ... (سوره نور، آيه ۲۱).

۳- منظور از موقعيت ها، هرگونه فضايى است كه مى تواند موجب تحريك و سوق دادن انسان به سوى گناه شود، مانند حضور در برخى از گروه ها در فضاي مجازى، مشاهده برخى فيلم ها، بازى هاى رایانه اى نامناسب و ...

۲۹. از مراحل تکمیلی توبه، جبران حقوق الهی را شرح دهید. فرداد ۹۹ انسانی، شهریور ۹۸ تهری، فرداد ۹۸ تهری
۳۰. یکی از مراحل توبه، جبران حقوق مردم (حق الناس) است. آن را با یک مثال توضیح دهید. فرداد ۹۹ تهری

می توانند زمینه ساز شکل گیری گناه باشند، دوری می کند. ۲۸

بررسی

برای اینکه حالت پشیمانی، به ترک گناه بینجامد، چه راه حل هایی را پیشنهاد می دهید؟

۲۷ (۲- جبران حقوق الهی و حقوق مردم) ۲۹ توبه کننده تلاش می کند حقوقی را که با گناه خود ضایع کرده است جبران نماید. دسته ای از این حقوق، مربوط به خداوند است. مهم ترین حق خداوند نیز، حق اطاعت و بندگی اوست. توبه کننده باید بکوشد کوتاهی های خود را در پیشگاه خداوند جبران کند؛ برای مثال، نمازها یا روزه های از دست داده را به تدریج قضا نماید و عبادت های ترک شده را به جا آورد.

البته خداوند نسبت به بندگان خود مهربان است و اگر ببیند که شخص توبه کار تلاش خود را کرده و نتوانسته همه گناهان را جبران کند، بقیه موارد را خود جبران نموده و او را عفو می کند. ۲۹
دسته ای دیگر، حقوق مردم است. ۳۰ توبه کننده باید بکوشد اگر ستمی بر مردم کرده است آن را جبران نماید و حقوق مادی یا معنوی آنها را در حد توان ادا کند و رضایت صاحبان حق را به دست آورد. ۳۰
۳۱ (اگر به آنان دسترسی ندارد، به نیابت از آنان صدقه دهد و برایشان دعای خیر و طلب آمرزش نماید. ۱
توجه کنیم که ۳۱ حقوق معنوی انسان ها بسیار مهم تر از حقوق مادی آنان است. اگر با دروغ، غیبت و تهمت آبروی انسانی ریخته شده، اگر قلب پدر یا مادری بر اثر بی حرمتی فرزندی شکسته شده، اگر با توزیع کتاب یا راه انداختن یک شبکه اجتماعی گمراه کننده در فضای مجازی، فساد و تباهی در جامعه گسترش یافته، اگر رفتار ناپسند برخی افراد سبب بدبینی دیگران به دین شده، درواقع حقوق معنوی افراد ضایع شده است و باید فرد توبه کننده به جبران حقوق از دست رفته بپردازد. ۳۰ ۳۲

خودارزیابی

رفتار و اخلاق خود را ارزیابی کنید و ببینید به کدام یک از حقوق خداوند و مردم کمتر توجه کرده اید. آنها را یادداشت کنید و برای جبران آن برنامه ریزی نمایید.

۱- محجة البیضاء، ملامحسن فیض کاشانی، ج ۵، ص ۲۷۳.

۳۱. اگر کسی حقوق مادی یا معنوی مردم را ضایع کرده است و برای جبران به آنان دسترسی ندارد. چه باید بکند؟

فرداد ۹۸ تهری

۳۲. حقوق مادی انسان ها مهم تر است یا حقوق معنوی آنها. توضیح دهید؟

توبه اجتماعی

آنچه تاکنون گفته شد مربوط به توبه فردی بود؛ اما (جامعه هم اگر در برخی از ابعاد از مسیر توحید و اطاعت

از خداوند خارج شد، نیازمند بازگشت به مسیر توحید و اصلاح، یعنی نیازمند «توبه اجتماعی» است) ۳۳

۳۴ (انحراف های اجتماعی باید در همان مراحل ابتدایی خود اصلاح شوند تا گسترش نیابند و ماندگار

نشوند) ۳۴ (رباخواری، رشوه گرفتن، بی توجهی به عفاف و پاکدامنی، ظلم کردن و ظلم پذیری و اطاعت از

غیر خدا از جمله این بیماری ها و انحراف هاست) ۳۵

مهم ترین راه اصلاح و معالجه جامعه از این بیماری ها انجام دادن وظیفه امر به معروف و نهی از

منکر است) ۳۶ (اگر مردم در انجام این وظیفه کوتاهی کنند، گناهان اجتماعی، قوی تر و محکم تر می شوند

و در تمام سطوح جامعه نفوذ می کنند) ۳۷ (در واقع اگر مردم در برابر این گناهان حساسیت نشان دهند و

در برابر آن بایستند و بکوشند که جامعه را اصلاح کنند) ۳۸ (به آسانی می توانند مانع گسترش گناهان شوند) ۳۸

اما اگر مردم کوتاهی کنند و اقدامات دلسوزان جامعه به جایی نرسد و به تدریج انحراف از حق بیشتر و

بیشتر شود، اصلاح آن مشکل می شود و نیاز به تلاش های بسیار و فعالیت های اساسی و زیربنایی پیدا

می شود تا آنجا که ممکن است نیاز باشد انسان های بزرگی جان و مال خود را تقدیم کنند تا جامعه را

از تباهی برهانند و مانع خاموشی کامل نور هدایت شوند) ۳۹

تا چه زمانی برای توبه کردن مهلت داریم؟

۴۰ (سراسر عمر ظرف زمان توبه است)، اما بهترین زمان برای توبه، دوره ای است که امکان توبه بیشتر و

انجام آن آسان تر و جبران گذشته راحت تر است. بر این اساس، بهترین دوره برای توبه دوره جوانی است) ۴۰

۴۱ (دوره جوانی دوره انعطاف پذیری، تحول و دگرگونی و دوره پیری دوره کم شدن انعطاف و تثبیت

خوی ها و خصلت هاست. اگر در دوره جوانی خصلت هایی در انسان پدید آمد و ماندگار شد خارج کردن

آنها در پیری بسیار سخت و طاقت فرسا خواهد بود) ۴۱ (صفات ناپسندی که در ما پدید می آیند، شبیه

ریشه های نهالی هستند که در ابتدا نفوذ کمی در خاک دارد اما هر قدر زمان می گذرد، نفوذ آن بیشتر

می شود و قوی تر می گردد تا جایی که کندن آن درخت بسیار سخت می شود. از این رو، توبه در جوانی

بسیار آسان تر از زمان پیری است) ۴۲ دی ۹۸ تهری و شهریور ۹۸ انسانی

۳۶. مهم ترین راه اصلاح جامعه ای که گرفتار بیماری ها و انحراف های اجتماعی مثل رباخواری شده است، چیست؟

۳۷. اگر مردم در انجام دادن وظیفه امر به معروف و نهی از منکر کوتاهی کنند چه نتایج خواهد داشت؟

۳۸. اگر مردم در برابر گناهان جامعه حساسیت نشان دهند و در برابر آنها بایستند و بکوشند جامعه را به وضع و صلاح و

درستی بازگردانند چه نتیجه ای خواهد داشت؟

۳۹. اگر مردم در برابر گناهان جامعه کوتاهی کنند و اقدامات دلسوزان جامعه نیز به جایی نرسد چه نتیجه ای خواهد داشت؟

۴۰. تا چه زمانی برای توبه کردن مهلت داریم؟ بهترین زمان برای توبه کردن چه زمانی است؟

۴۱. چرا دوره جوانی بهترین زمان برای توبه کردن است؟

۴۲. صفات ناپسندی که در ما انسان ها پدید می آیند شبیه به چه چیزی است؟

امام خمینی رحمته الله علیه خطاب به جوانان می نویسد :

«بهارِ توبه ایام جوانی است که بار گناهان کمتر و تیرگی قلب و ظلمت درون اندک تر و شرایط توبه سهل تر و آسان تر است. انسان در پیری حرص، طمع، حبّ جاه و مال و طول آرزویش بیشتر است، و این به تجربه ثابت شده است و حدیث شریف نبوی شاهد بر آن است^۱. فرض کنیم که انسان بتواند در ایام پیری به توبه اقدام کند، [اما] از کجا که به پیری برسد و اجل، او را در سن جوانی و در حال اشتغال به نافرمانی نرباید و به او مهلت دهد؟...

پس ای عزیز، از فریب های شیطان بترس و در حذر باش، و با خدای خود مکر و حيله مکن که پنجاه سال یا بیشتر شهوت رانی می کنی و دم مرگ با کلمه استغفار جبران گذشته می کنی؛ اینها خیال خام است. اگر در حدیث دیدی یا شنیدی که حق تعالی بر این امت لطف فرموده و توبه آنها را تا قبل از مشاهده آثار مرگ یا خود آن قبول می فرماید، صحیح است؛ ولی هیئات که در آن وقت توبه از انسان سرزند! مگر توبه لفظ است؟! اقدام به توبه زحمت دارد؛ ... چه بسا باشد که قبل از فکر توبه یا عملی کردن آن، اجل مهلت ندهد و انسان را با بار معصیت های سنگین و ظلمت بی پایان گناهان، از این جهان منتقل نماید. آن وقت خدا می داند که انسان به چه گرفتاری ها و بدبختی ها دچار می شود ...

پس ای عزیز، هرچه زودتر دامن همت به کمر بزن و عزم را محکم و اراده را قوی کن و از گناهان، تا در سن جوانی هستی یا در حیات دنیایی به سر میبری، توبه کن و مگذار فرصت خدا داد از دستت برود.»^۲

تقصیرهای رفته، به خدمت قضا کنیم	برخیز تا به عهد امانت وفا کنیم
دیگر فروتنی به در کبریا کنیم	بی مغز بود سر که نهادیم پیش خلق
تا درد معصیت به تدارک دوا کنیم	دارالشفای توبه نبسته است در هنوز
توحید محض کز همه رو در خدا کنیم	روی از خدا به هر که کنی شرک خالص است
تا کی مقام دوست به دشمن رها کنیم	چند آید این خیال و رود در سرای دل

۱- اشاره به این حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دارد که فرمودند: آدمی پیر می شود در حالی که دو صفت در او جوان می شود: حرص و آرزوهای

دور و دراز (بحار الانوار، ج، ۷، ص ۲۲)

۲- شرح چهل حدیث، امام خمینی رحمته الله علیه، ص ۲۷۳ (با ساده سازی برخی کلمات و عبارات).

چون برترین مقام ملک دون قدر ماست چندین به دست دیو زبونی چرا کنیم^۱

پیشنهاد

مناجات التائبین را در کتاب «مفاتیح الجنان» بخوانید و به سؤال‌های زیر پاسخ دهید :

(الف) گناه چه آثاری در وجود انسان باقی می‌گذارد؟

(ب) چه اموری است که جز خداوند دیگری توان انجام آن را ندارد؟

(ج) خداوند چه راهی پیش پای گناهکار قرار داده که راه عذرآوردن را بر او بسته است؟

(ب) درستی یا نادرستی گزاره‌های زیر را با (ص/غ) مشخص کنید.

۱. در توبه کردن همیشه باز است و همواره توفیق توبه برای انسان‌ها میسر می‌باشد. **فرداد ۹۸ انسانی غ**
۲. دوره جوانی دوره کم شدن انعطاف و تثبیت خوی‌ها و خصلت‌هاست. **فرداد ۹۸ تهرینی غ**
۳. حقوق مادی انسانها بسیار مهم تر و برتر از حقوق معنوی آنان است. **شهریور ۹۸ انسانی غ**
۴. انسان مانند موجودات دیگر می‌تواند در برابر موانع درونی ایستادگی کند. **دی ۹۸ تهرینی غ**
۵. همین که انسان بعد از انجام گناه، در دل احساس پشیمانی کند، توبه انجام شده و گناه بخشیده می‌شود. **دی ۹۸ انسانی ص**
۶. اگر رفتار ناپسند برخی افراد سبب بدبینی دیگران به دین شده، در واقع حقوق مادی افراد ضایع شده است. **فرداد ۹۹ انسانی غ**
۷. دوره جوانی دوره انعطاف‌پذیری و دوره پیری دوره کم شدن انعطاف و تثبیت خوی‌ها و خصلت‌هاست. **فرداد ۹۹ انسانی ص**

(ج) عبارت‌های زیر را با کلمات مناسب تکمیل کنید.

۱. شیطان، انسان‌ها را به سوی **تسویف** می‌کشاند که این به معنای امروز و فردا کردن است. **فرداد ۹۸ انسانی**
۲. اگر توبه با **ایمان** و **عمل صالح** همراه باشد گناهان را به حسنات تبدیل می‌کند. **فرداد ۹۸ تهرینی**
۳. اگر کسی با زبان، «آستغفرالله» بگوید، اما در قلبش **پشیمان** نباشد، توبه نکرده است. **دی ۹۸ تهرینی**
۴. توبه، گناهان را پاک می‌کند و اگر با ایمان و **عمل صالح** همراه گردد، گناهان را به حسنات تبدیل می‌کند. **فرداد ۹۹ تهرینی**

۱- سعدی، موعظ، غزلیات، غزل ۵۰.

